

ESPANYOLISME AUTORITARI I LA NACIONALITZACIÓ DE LES MASSES EN LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA¹

ALEJANDRO QUIROGA FERNÁNDEZ DE SOTO

Doctor i professor de la Universitat Complutense de Madrid

Recepció i acceptació: octubre de 2023

El 21 de maig de 1924 Alfons XIII i Victòria Eugènia van visitar Terrassa. Els monarques van ser rebuts amb gran entusiasme en un Raval de Montserrat ple de gom a gom. Després d'una recepció protocol·lària a l'Ajuntament, els reis van sortir al balcó del consistori a saludar la multitud que els aclamava. Tot seguit, la comitiva es va dirigir a l'església del Sant Esperit, on es va interpretar un Te Deum. A continuació, Alfons XIII va passar revista al Sometent de la localitat i va fer un discurs a l'Escola Industrial. Després, el rei es va dirigir al barri de les Fonts, on va assistir a la benedicció de bandera de diversos grups dels Exploradors, la versió espanyola dels Boy Scouts. L'acte, que va reunir infants de Terrassa, Barcelona, Sant Cugat i Rubí i al qual van assistir 15.000 persones, va ser presidit pel bisbe de Vic, apadrinat per Alfons Sala, president de la Mancomunitat, i Emilio Barrera, capità general de Catalunya, els quals van passar revista als joves Exploradors al costat del monarca².

La visita dels reis a Terrassa, amb el seu bany de masses, les seves misses, els seus discursos en centres educatius i els seus juraments de banderes, va ser un més dels milers d'actes que es van fer arreu del país durant la dictadura de Primo de Rivera, per tal de fomentar una identitat espanyola de tall monàrquica, catòlica i autoritària. I és que la dictadura va posar en marxa un ingent procés de "nacionalització de masses" sense parangó a la història d'Espanya. Primo va estar obsessionat amb la idea de l'adoctrinament nacionalista de la població des de la Primera Guerra Mundial, quan va proposar per primera vegada la propagació de principis nacionalistes en casernes, escoles i barris obrers com a mitjà per

La tasca nacionalitzadora primorriverista va venir acompanyada d'una extensa repressió d'aquells considerats enemics d'Espanya

contrarestar els processos de canvi polític i social. Un cop al poder, el dictador va moure militars, professors, funcionaris, periodistes, membres de la Unió Patriòtica, somatenistes i capellans per propagar narratives nacionalistes, populistes i autoritàries per tot Espanya. Alfons XIII, convençut de ser un rei patriota, va participar del procés de nacionalització en desenes de viatges, mítings i cerimonials³.

La tasca nacionalitzadora primorriverista va venir acompanyada d'una extensa repressió d'aquells considerats enemics d'Espanya, fonamentalment catalanistes i anarquistes, si bé dins d'aquesta categoria també hi entraven nacionalistes bascos, republicans, comunistes i, en ocasions, liberals, conservadors i socialistes. Per motius obvis, els primorriveristes es van centrar amb especial duresa a Catalunya, on es va dur a terme una cacera de bruixes entre el professorat catalanista. A partir de principis d'octubre de 1923, tots els mestres i inspectors van rebre instruccions de denunciar els seus col·legues si feien classes en qualsevol altre idioma que no fos el castellà⁴. Desenes de mestres nacionals van ser denunciats pels seus companys, pels inspectors, o simplement per ciutadans anònims⁵. A més, la dictadura va prendre mesures contra aquells inspectors considerats massa indulgents, els quals van ser enviats a províncies fora de Catalunya i reemplaçats per individus lleials al règim de Primo⁶. Els col·legis privats i els públics que depenien dels Ajuntaments van ser també blanc de les accions del règim. Els governadors civils i militars, amb la cooperació dels delegats governatius, en primer lloc, van purgar dels ajuntaments tots aquells que van considerar separatistes, i, en segon terme, van acomiadar els empleats municipals acusats de ser catalanistes, enfortint d'aquesta manera el seu control sobre les escoles i biblioteques municipals⁷. Totes aquestes purgues responien a una lògica quirúrgica de «sanejament del cos nacional» que el dictador havia fet pública en diverses ocasions, advertint que el «funcionari espanyol ha de ser espanyol. I el que no ho sigui, perdrà el destí»⁸.

L'estratègia primorriverista de nacionalització també exigia la promoció de valors espanyolistes autoritaris a les escoles i a les institucions culturals⁹. Després de la dissolució de la Mancomunitat el març de 1925, el govern va concentrar tots els seus esforços en la promoció de la seva política cultural espanyolista des de les diputacions provincials. A Barcelona, Primo va posar Josep Maria Milà i Camps, comte de Montseny i conegut nacionalista espanyol, a càrrec de la Diputació. Des del Departament d'Educació del govern provincial, Milà i Camps va organitzar la donació de llibres, va patrocinar associacions culturals, va preparar conferències patriòtiques i va atorgar beques per a una àmplia varietat de cursos. La importància d'aquesta institució per a la dictadura es fa evident si es compara el pressupost educatiu de la Diputació de Barcelona amb el de la Mancomunitat. En el curs escolar 1922-1923, la Mancomunitat tenia un pressupost de 2.401.872 pessetes per al seu Departament d'Instrucció Pública, mentre que el 1929, la Diputació havia destinat 2.550.233 pessetes als fons educatius, una xifra més significativa si es té en compte que només cobreix la província de Barcelona, mentre que el pressupost de la Mancomunitat abastava les quatre províncies catalanes¹⁰.

Malgrat l'enorme mobilització de recursos humans i materials, l'efecte de l'adoctrinament en un espanyolisme autoritari, catòlic i monàrquic no fou el desitjat. L'adoctrinament "des de dalt" dels primorriveristes va donar lloc a una "nacionalització negativa", que va potenciar el suport popular als nacionalismes catalans i bascos, a més de fomentar un na-

cionalisme espanyol de tall democràtic, laic i republicà. A Catalunya, com a resultat de la repressió i les polítiques de nacionalització, importants seccions de les classes mitjanes i del clergat van radicalitzar les seves postures catalanistes. A més, els monàrquics de Catalunya, que havien estat anticatalanistes acèrrims abans de la dictadura, van començar a canviar de parer i van acabar adoptant postulats regionalistes conservadors després de la caiguda del dictador¹¹. Així mateix, la supressió de les llibertats polítiques va conduir els regionalistes catalans a refugiar-se en activitats culturals. Això va comportar que les publicacions en català es desapareguessin durant la dictadura. El 1923 hi havia només sis diaris en català, però al 1927 ja es publicaven deu diaris i 147 revistes en aquesta llengua. El 1930, un 10,2% de tots els llibres publicats a Espanya estaven escrits en català¹². Sembla clar que les polítiques de nacionalització de Primo de Rivera van col·locar les llengües en la primera línia de foc en la dialèctica entre el nacionalisme espanyol i el català.

NOTES

- 1 Article original en castellà. Traducció a càrrec de la revista Terme.
- 2 Joaquim Verdaguier i Caballé, “Les visites del rei Alfons XIII a Terrassa”, <http://joaquinverdaguier.blogspot.com/2016/06/les-visites-del-rei-alfons-xiii-terrasa.html>
- 3 Alejandro Quiroga. *Miguel Primo de Rivera. Dictadura, Populismo y Nación*. Barcelona: Càtedra, 2022, p.20.
- 4 Circular del 27-10-1923, a La Vanguardia, 28-10-1923. “Algunes crítiques a la prohibició d’ensenyar en català”, a La Veü, 30-10-1923.
- 5 Vegeu Archivo Histórico Nacional (AHN), Presidencia del Gobierno, ligall 101, 217 (caixa 1) i 358. Més acusacions, a AHN, Gobernación, sèrie A, ligall 61, caixa 3.
- 6 Per exemple, la reial ordre 19-4-1928, traslladava set inspectors de la província de Barcelona a altres províncies d’Andalusia, Castella i les Illes Balears. BOMIP, 1-5-1928, núm. 35, p. 588.
- 7 Vegeu, per exemple, l’informe confidencial del governador civil de Barcelona a Martínez Anido, 7-10-1924, sobre l’acomiadament de vuit empleats municipals al districte de Vic. AHN, Gobernación, sèrie A, 17, caixa 2, carpeta 22. Per a la crítica de les accions dels delegats als municipis, *La Veü de Catalunya*, 22-12-1925. Per a les destitucions dels alcaldes de Terrassa i Sabadell, acusats de separatisme, vegeu *El Sol*, 19-9-1923 i *El Debat*, 20-9-1923.
- 8 La frase de Primo és d’un discurs del dictador al Teatro del Centro i quedà recollida a *La Nación*, 15-2-1926, p. 1.
- 9 Els primorriveristes també van dur a terme una campanya de promoció del castellà a Catalunya, i van obligar a retolar en espanyol als comerços i edificis oficials, així com a castellanitzar la nomenclatura de carrers i pobles, amb un èxit relatiu. Stéphane Michonneau, «La política del olvido de la dictadura de Primo de Rivera: el caso barcelonés», dins *Historia y Política*, núm. 12, 2002, pp. 115-140.
- 10 Les xifres s’han extret d’Enric Ucelay, «La Diputació durant la Dictadura: 1923-1930», dins Borja de Riquer (ed.), *Història de la Diputació de Barcelona*, 1988, vol. 2, p. 252.
- 11 José Luis de la Granja, Justo Beramendi i Pere Anguera. *La España de los nacionalismos y las autonomías*. Madrid: Síntesis, 2001, pp. 79-80.
- 12 Xosé Manoel Núñez Seixas. *Los nacionalismos en la España contemporánea (siglos XIX y XX)*. Barcelona: Hipòtesi, 1999, p. 95.